

Τα παιδαγωγικά στοιχεία της τέχνης του Ελ Γκρέκο

Πολιτισμός / Συνεντεύξεις

Δρ. Αναστασία Μπιτσάνη-Πέτρου, Ιστορικός τέχνης

Με αφορμή τους εορτασμού του επετειακού έτους 2014 που είναι αφιερωμένο στα 400 χρόνια από το θάνατο του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου και τελεί υπό την αιγίδα της Unesco, η Πεμπτουσία μίλησε από την ιστορικό τέχνης και ζωγράφο δρ. Αναστασία Μπιτσάνη-Πέτρου για τη παιδαγωγική πλευρά του έργου του Ελ Γκρέκο.

Πεμπτουσία: Γιατί ονομάζετε τον Θεοτοκόπουλο παιδαγωγό ποια τα στοιχεία εκείνα που τον κάνουν παιδαγωγό;

Αναστασία Μπιτσάνη Πέτρου.: Ενδεικτικά αναφέρω ότι ένα από τα θέματα που απασχόλησαν τον καλλιτέχνη, στους θρησκευτικούς μάλιστα πίνακές του, ήταν αυτό της σχέσης μητέρας - παιδιού. Σημειωτέον ότι κατά τον 16^ο αι. η παιδική θνησιμότητα είναι ένα αμείλικτο γεγονός που χαρακτηρίζει την εποχή και οφείλεται είτε στις επιδημίες είτε στη χρόνια κακή διατροφή και την έλλειψη καθαριότητας, συνέπεια της έλλειψης παιδείας που χαρακτήριζε τις περισσότερες γυναίκες της εποχής. Οπωσδήποτε, για την παιδική θνησιμότητα μερίδιο ευθύνης έχει και η συνήθεια πολλών γυναικών της ανώτερης και μεσαίας τάξης να παραδίδουν τα νεογέννητα σε τροφούς, που ζουν συνήθως σε χωριά. Πολλές φορές λόγω κακής υγείας των ίδιων των τροφών ή απροσεξίας τους ή αδιαφορίας τους ή

κακής διατροφής, τα βρέφη ή τα μικρά παιδιά που έχουν υπό την επίβλεψή τους βρίσκουν το θάνατο μακριά από τους γονείς τους. Αν και πολλοί συγγραφείς της εποχής κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου στις μητέρες και επισημαίνουν τους ψυχολογικούς κινδύνους από την απομάκρυνση του βρέφους από τη μητέρα του, το έθιμο αυτό συνεχίζεται με αμείωτη συχνότητα.

Ο Γκρέκο, πατέρας ο ίδιος ενός αγοριού, του Χόρχε Εμανουέλ, φαίνεται να μην αδιαφορεί για το υπαρκτό αυτό πρόβλημα. Έτσι στους πίνακες με θέμα την **αγία Οικογένεια** του Νοσοκομείου Tavera, ο καλλιτέχνης απεικονίζει την Παναγία να θηλάζει το θείο Βρέφος, δίνοντας έτσι ένα εικονογραφικό - παιδαγωγικό πρότυπο στις νεαρές μητέρες της εποχής του. Πρόκειται για τον εικονογραφικό τύπο της Γαλακτοτροφούσας Θεοτόκου, που δεν συνηθίζεται πλέον κατά τον 16^ο αι. · ο τύπος αυτός απομακρύνεται πολύ από τον τύπο της ιταλικής Παναγίας που

αποδιδόταν μάλλον ως *μεγάλη κυρία*, με υπερήφανη στάση και κάποια απόσταση από το θείο Βρέφος, όπως ταίριαζε στην αντίληψη για την καλή ανατροφή που επικρατούσε στην Ιταλία, κέντρο της Τέχνης της εποχής.

Ο Θεοτοκόπουλος αντίθετα παρουσιάζει τη Γαλακτοτροφούσα Παναγία ως *εικόνα-πρότυπο* καλής ανατροφής των βρεφών, παρουσιάζοντας όλο το μητρικό μεγαλείο κατά τη στιγμή του θηλασμού, τη στενή επικοινωνία του βρέφους με τη μητέρα του, αλλά και την ολοκλήρωση της γυναίκας που αντανακλάται στο ωραιότατο πρόσωπο της Παναγίας.

Με τον τρόπο αυτό ο *καλλιτέχνης λειτουργεί παιδαγωγικά*, προτρέποντας δηλαδή εμμέσως τις γυναίκες της εποχής του να εγκαταλείψουν τη καταστροφική συνήθεια να δίνουν τα νεογέννητα βρέφη αμέσως μετά τη γέννησή τους σε τροφούς στην εξοχή, με αποτέλεσμα τη μεγάλη θνησιμότητα των βρεφών, την πιθανή εξαφάνισή τους, αλλά και την καταστροφή του συνεκτικού δεσμού μητέρας-παιδιού.

Στις άλλες παραλλαγές του θέματος της **αγίας Οικογένειας**, ο καλλιτέχνης παρουσιάζει πάντοτε την Παναγία με το Βρέφος στην αγκαλιά, τονίζοντας έτσι την ανάγκη επικοινωνίας μητέρας και παιδιού ἄ κάποιες φορές, μάλιστα, εκείνη παίζει μαζί του, όπως στην παράσταση του Μουσείου του Κλήβελαντ, και δέχεται χαριτωμένα τον καρπό που της προσφέρει ο μικρός Χριστός.

Με τον τρόπο αυτό, προβάλλοντας ο Θεοτοκόπουλος τη μητρική πλευρά της Θεοτόκου συνεισφέρει στην παιδαγωγία των μητέρων της εποχής του ἄ μέσα από τα έργα του τονίζει την υψηλή ποιότητα των αισθημάτων, την άμεση επικοινωνία, την αγάπη και αφοσίωση της Παναγίας στο Βρέφος της, σε μια εποχή που δεν σέβονταν ιδιαίτερως ούτε πρόσεχαν πολύ τα βρέφη, και ιδίως τα κορίτσια. Εάν αυτά επιζούσαν από την περιπέτεια της ανατροφής τους από τροφό, υπήρχε περίπτωση να τα εγκλείσουν σε μοναστήρι, ώστε να αποφύγουν οι γονείς τους να

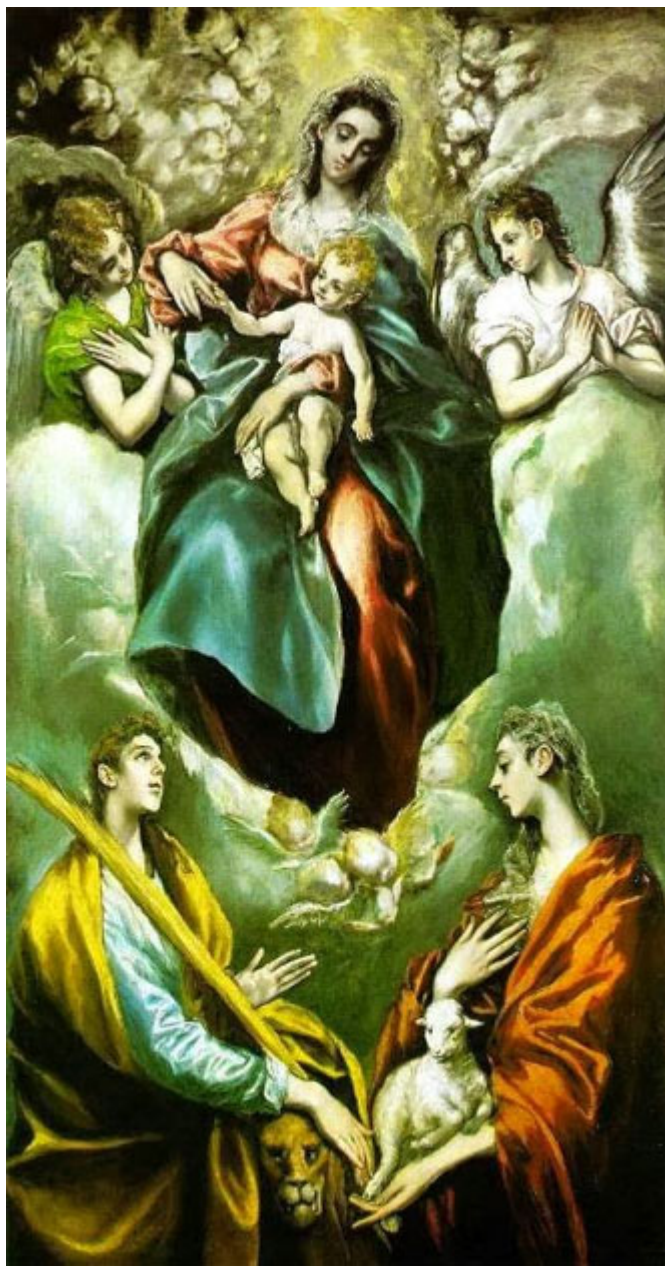
τα προικίσουν· σε πολύ μεγάλα ποσοστά επίσης έμεναν αγράμματα, καθώς η κοινωνία της εποχής στην πλειοψηφία της πίστευε ότι η γνώση είναι άχρηστη ή και επιζήμια ακόμη για τη γυναίκα.

Αλλά και στην παιδαγωγία των πατέρων της εποχής του πρόσφερε πολλά γιατί και σε αυτούς δίνει πρότυπα συμπεριφοράς, καθώς και ο ίδιος είναι πατέρας αγοριού. Έτσι στο έργο **Ο άγ. Ιωσήφ και ο μικρός Χριστός**, 1597-1599, Καθεδρικός Ναός, Τολέδο, βλέπουμε να εικονίζεται ο μικρός Χριστός που αγκαλιάζει με αγάπη τον Ιωσήφ και εκείνος του ανταποδίδει την αγάπη και τον προστατεύει πατρικά αγκαλιάζοντάς τον με το χέρι του το χέρι του, ενώ από τον ουρανό κατεβαίνουν

άγγελοι για να τον στεφανώσουν.

Αντίθετα, εξάλλου, με την κρατούσα άποψη, στο έργο του Γκρέκο δεν υπάρχει κάποια απαξιωτική για το γυναικείο φύλο αντιμετώπιση, όπως συνηθιζόταν κατά τον 16^ο αι., ούτε απαντάται κάποια άλλη σχετική διχαστική λογική, πράγμα που τον κάνει να ξεχωρίζει από την πλειοψηφία των άλλων ανδρών καλλιτεχνών της εποχής και αποδεικνύει ότι ήταν ένας πραγματικός ουμανιστής και φιλόσοφος, ο οποίος είχε απαλλαγεί σε μεγάλο βαθμό από τα στερεότυπα της εποχής • έτσι στα γνωστά έργα του δεν απαντάται καμία γυναικεία μορφή, η οποία αποτελεί αρνητικό πρότυπο, όπως η Πανδώρα, η Σαλώμη, η Κλεοπάτρα, η γυναίκα του Πετεφρή κτλ., αλλά αντίθετα προβάλλει εξαιρετικά τη μορφή της **Παναγίας** και γυναίκες με πνευματική καλλιέργεια, ηθική ομορφιά και σθένος, που αποτελούν διαχρονικά γυναικεία πρότυπα, όπως **η Παναγία με τις άγιες Μαρτίνα και Αγνή**

και την αγία Βερονίκη με το άγιο Μανδήλιο.

Π.: Τα θρησκευτικά έργα του Θεοτοκόπουλου είναι τα μόνα που ασκούν παιδαγωγία ή φαίνεται και σε άλλα έργα του;

Α.Μπ.Π.: Παιδαγωγία ασκεί ο Θεοτοκόπουλος όχι μόνο μέσα από θρησκευτικά έργα του, αλλά και μέσα από τις κοσμικές προσωπογραφίες του • βεβαίως οι σωζόμενες προσωπογραφίες γυναικών στο έργο του Θεοτοκόπουλου είναι ελάχιστες και όλες ανήκουν στην ισπανική περίοδο (1577-1614).

Η μεγάλη φροντίδα του Γκρέκο ως προσωπογράφου είναι να αποδώσει την εσωτερική ζωή που κρύβει η μορφή που αναπαρίσταται, αποδίδοντας τα χαρακτηριστικά της με την εκφραστικότητα και τη δύναμη του χρωστήρα του. Παράλληλα, υπάρχει προσπάθεια απόδοσης του ψυχικού κόσμου των εικονιζόμενων γυναικείων μορφών από τον Θεοτοκόπουλο · έτσι πολλές φορές είναι εμφανής κάποια ελαφρά μελαγχολία, αλλά και εσωτερική ευγένεια.

Στις εικονιζόμενες γυναικείες μορφές από τον Θεοτοκόπουλο δεν υπάρχει κανένα

εμφανές διακριτικό στοιχείο ανώτερης κοινωνικής τάξης ή πλούτου εκτός από την επονομαζόμενη *Κυρία με την ερμίνα*. Σε αντίθεση με την τάση στην Ιταλία, αλλά και στη βασιλική Αυλή της Ισπανίας, κατά τον 16^ο αι., για διακόσμηση των γυναικών με βαριές αλυσίδες και βαριά περιδέραια, στο πλαίσιο της γενικότερης αναζήτησης του βάρους και του όγκου στις μορφές, τα ενδύματα κτλ., ο Γκρέκο αποδίδει τις γυναικείες μορφές του με απλά στολίδια, όπως στο έργο ***Κυρία με το λουλούδι στα μαλλιά***, όπου ένα φυσικό λουλούδι, πιθανώς κρίνο, ίσως συμβολικό στοιχείο της προσωπικότητάς της, στολίζει τα μαλλιά της .

Η ζωγραφική αυτή προσέγγιση συντελεί στο να επιτευχθεί ο πρωταρχικός στόχος του καλλιτέχνη, η προβολή δηλαδή της αντίληψης για την αξία του εικονιζόμενου προσώπου και τη σημασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Έτσι, ο καλλιτέχνης προσπάθησε να παρέμβει με παιδαγωγικό τρόπο,

προσφέροντας στους αποδέκτες της τέχνης του μόνο εικόνες-θετικά πρότυπα για τη σωστή διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους, αφού το έργο του, όσο κανενός άλλου ζωγράφου της εποχής, είναι εντελώς απαλλαγμένο από κάθε αρνητικό πρότυπο.

Το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται στον ιδιαίτερο χαρακτήρα του κάθε προσώπου, στην αναπαράσταση των αισθημάτων και στη κατανόηση του πνευματικού και ψυχικού κόσμου του, με αποτέλεσμα η τέχνη του Γκρέκο που αναζητεί το Υψηλό, ξεφεύγοντας από το ατομικό και καθημερινό, να αποδεικνύεται Παγκόσμια και Διαχρονική.

Πληροφορίες για την Αναστασία Μπιτσάνη Πέτρου βλέπε [εδώ](#)

<http://bit.ly/VIHh42>